

Gloria Wekker

Nesten bouwen op een winderige plek

Denken over gender en
ethniciteit in Nederland

Universiteit Utrecht
Faculteit der Letteren

Oratie 19 april 2002

Gloria Wekker

Nesten bouwen op een winderige plek

Denken over gender en
ethniciteit in Nederland

Universiteit Utrecht
Faculteit der Letteren

Oratie

in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar gender en etniciteit, vanwege het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV).

I think, therefore I am (Descartes).

I am, therefore she is (Rosi Braidotti).

I am, therefore, I resist (Chandra Talpade Mohanty¹).

I am, because we are and because we are, I am (John Mbiti²)

*Voor mijn moeder, Esseline Fredison (1922-1982)
en voor mijn vader, Desi Wekker*

Zeer geachte dames en heren,

*Strong women/ know the taste/ of their own hatred/
I must always be/ building nests/ in a windy place/...*

Zo begint de Afrikaans - Amerikaanse/Caraïbische -dichteres Audre Lorde (1934-1992) haar korte gedicht "Portrait" in de bundel The Black Unicorn³. Al in de eerste, overrompelende regel maakt Lorde een verbinding tussen sterke vrouwen en haat, en ze biedt ons daarmee een nieuw vrouwbeeld aan, dat meer ruimte biedt dan de traditionele beelden. "Ik moet nu eenmaal altijd/ nesten bouwen/ op een winderige plek/", zo typeert de ik-figuur zichzelf vervolgens. Elders beschrijft Lorde haar complexe, intersectionele identiteit: krijgsheldin - dichteres - zwarte lesbiëne - moeder van twee kinderen - partner in een inter-raciale relatie. In welk gezelschap ik mij ook bevind, verzucht ze, er valt altijd wel wat te bevechten.

Lorde roept in "Portrait" een krachtig beeld op: een ik, dat net als een vogel, fladderend tegen de wind optornt, dat futiele en energie-slorpende bewegingen maakt om een nest te bouwen, waar het veilig toeven is, waar ze zich "thuis" kan wanen. Haar beeld treft mij vanwege de blinde gedrevenheid waarmee vogels hun programma uitvoeren, takjes en plukjes stof aanvliegend om zich op de meest onwaarschijnlijke plekken te nestelen. Veel mensen zijn er ook toe gehouden nesten te bouwen op winderige plekken: zwarten, migranten en vluchtelingen in de Nederlandse samenleving; en in de academie iedereen die niet - wit en niet - mannelijk is.

Ik begin mijn oratie met Audre Lorde, omdat haar werk mij al enkele decennia inspireert. Zij is een van de vormgeefsters van het intersectionele denken, waarvoor ik uw aandacht wil vragen. Het zijn, internationaal gezien, vooral vrouwen van kleur die tijdens de tweede feministische golf dat denken begonnen te formuleren en te ontwikkelen.

Ik wil u bedanken voor uw aanwezigheid en u allen hartelijk welkom heten. Het doet me groot genoegen u hier - in dit instituut waar de wind voor alle vrouwen en voor mannen van etnische minderheidsgroepen nog zo hard waait, ja zelfs stormkracht heeft - in zo

grote en diverse getale te mogen begroeten, mensen uit verschillende windstreken, en verschillende onderdelen en tijdperken van mijn bestaan. Ik wil met name onze buitenlandse gasten speciaal welkom heten. Hun aanwezigheid geeft mij buitengewone persoonlijke vreugde. Maar zij is ook betekenisvol, omdat hun aanwezigheid zowel spreekt over de openheid van de Nederlandse academie in het algemeen voor invloeden van buitenaf, als van het transnationale karakter van Nederlandse Vrouwenstudies en van de Nederlandse zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwenbeweging, in het bijzonder. Ik sta hier en nu weliswaar alleen voor u, maar het beeld dat mij voor ogen staat is een ander. Dit podium staat vol met Nederlandse, Amerikaanse, Britse, Indiase en Caraïbische feministen van kleur, uit heden en verleden, sommigen zitten op mijn schouders, anderen op en in mijn hoofd en in mijn hart en weer anderen staan achter mij. Hun teksten, soms in academische vorm, soms in de vorm van vertellingen en levenswijsheden, hebben mij de weg gewezen en ik hoop dat ik op mijn beurt aan jongere generaties aanwijzingen mag geven voor hoe ze nesten kunnen bouwen op onbarmhartige plekken, op “hoogvlakten waar koude winden waaien”⁵.

I. In Vogelvlucht.

Ik wil u meenemen op een vogelvlucht door de Nederlandse wetenschap, vanuit een gender - en etniciteitsperspectief of kruispuntperspectief. Een derde naam die ik voor dat denken gebruik is intersectionele theorie⁶. Ik wil u deelgenoot maken van kwesties die mij bezighouden, waarnaar ik onderzoek doe en die ik in mijn onderwijs op studenten probeer over te brengen. Een van de zwaartepunten van mijn leeropdracht is het onderwijs in de academie. Dat onderdeel van mijn opdracht is gelocaliseerd binnen het Expertisecentrum GEM, - gender, etniciteit en multiculturaliteit in het (hoger) onderwijs -, gevestigd aan deze universiteit. Onderwijs in de Nederlandse multiculturele samenleving is een onderwerp dat -getuige de vele nota's en de hausse aan alarmerende mediaberichten- hoog op de beleidsmatige agenda staat, maar de aandacht heeft vrijwel uitsluitend betrekking op basis- en voortgezet onderwijs. Juist de universiteit zou een veel actievere rol moeten spelen in het

reflecteren op de rol en de inhoud van onderwijs in een multiculturele samenleving. Ik hoop aannemelijk te maken dat het een misvatting is te denken dat we in de academie rustig kunnen afwachten tot grote cohorten zwarte- migranten en vluchtelingen (zmv-) studenten als vanzelf aan de poort zullen staan. Die verwachting leunt op het discours van de academie als de geheiligde plek waar individuele verdienste, zonder aanzien des persoons, het enige criterium voor succes vormt. Dat discours zet zmv-studenten vast in een deficiëntie - model: als ze er (nog) niet zijn, ligt het aan hen, aan hun gebrek aan intellectuele vermogens en vaardigheden, gebrek aan motivatie, aan hun taalachterstand, aan het gebrek aan steun van huis uit⁷. Deze manier van denken vermijdt te kijken naar structurele belemmeringen in het onderwijs, nu de samenstelling van de populatie ingrijpend veranderd is. Een grotere instroom van niet-traditionele groepen in de academie vraagt o.a. om kritische reflectie op Eurocentrische, hetero-masculinistische curricula en praktijken in het onderwijs. Hoe noodzakelijk die reflectie is, bewijzen de vele treurig stemmende voorbeelden van uitsluiting, die zmv- studenten en docenten bijna dagelijks kunnen uitwisselen. Een in Nederland geboren en getogen zwarte studente vertelde mij onlangs dat zij, in het kader van een studieopdracht, een kritische recensie geschreven had over een sociaal - wetenschappelijke tekst over “allochtone” jongeren. Haar kritiek gold vooral de verlamme wij-zij dichotomie, waardoor die jongeren (lees: jongens) bevroren werden in hun rol van Etnische Ander. De reactie van haar docente op het werkstuk was: “Als het je hier niet bevalt, dan zoek je je heil maar ergens anders”. Het is slechts een van de vele incidenten die illustreren dat de academie geen gast-vrije plek is voor zmv-studenten⁸.

Het centrale idee, dat ik binnen mijn leeropdracht verder wil ontwikkelen, is dat een robuust analytisch kader om de Nederlandse werkelijkheid te begrijpen rekening moet houden met de gelijktijdige werking van gender, etniciteit, klasse en seksualiteit. “Gender en etniciteit”, de officiële benaming van mijn leerstoel, is een verkorte versie daarvan, een soort steno. Aangezien het een nieuw vakgebied betreft, zal ik mij moeten beperken en de nadruk van mijn inspanningen leggen bij de verknoppingen van gender en etniciteit, als pro-

cessen van persoonlijke, maatschappelijke en symbolische betekenisgeving. Behalve klasse en seksualiteit zijn er nog andere relevante categorieën, zoals leeftijd, natie en religie, die in analyses betrokken kunnen (en soms moeten) worden, maar de studie van gender en etniciteit vormt, historisch gezien en op dit moment, de meest relevante combinatie, waarin meer inzicht noodzakelijk is. Gender en etniciteit zijn categorieën, structuren, praktijken en processen, die, gezamenlijk en in vereniging, de werkelijkheid, zoals die aan ons gerepresenteerd wordt, op diepgaande manier structureren; ze geven er betekenis aan. De invloedsgebieden van gender en etniciteit kunnen niet gemakkelijk overschat worden; ze zijn werkzaam op persoonlijk, op symbolisch en maatschappelijk niveau. Ze hebben betekenis voor hoe mensen zichzelf ervaren, dus voor identiteits- en subjectiviteitsconstructies; ze geven een symbolische lading – positief of negatief – mee aan mensen, zaken en verschijnselen en beïnvloeden dus in hoge mate hoe die mensen, zaken en verschijnselen gewaardeerd worden. Tenslotte, delen gender en etniciteit de samenleving en ook de organisatie en inhoud van de wetenschap in en ze “naturaliseren” de zo ontstane ordeningen.

Gender en etniciteit zijn in afzonderlijke vakgebieden ondergebracht, Vrouwenstudies en Etnische Studies, en zijn tot nu toe overwegend in afzondering bestudeerd⁹. De onderliggende gedachte binnen de afzonderlijke disciplines lijkt te zijn dat het centrale object van studie – gender óf etniciteit – beter gekend kan worden, naarmate de andere as van betekenisgeving beter uit het zicht gehouden wordt¹⁰. Het vernieuwende aan de invulling van mijn leeropdracht is dat ik gender en etniciteit in hun onderlinge samenhang, in hun intersectionaliteit, wil bestuderen¹¹. Ik wil vandaag enkele capita selecta uit de geschiedenis van de wetenschappelijke bestudering van gender en etniciteit de revue laten passeren. Mijn doel is te laten zien dat het denken vanuit meerdere assen van maatschappelijke en symbolische betekenisgeving tegelijk ons in staat stelt om méér te zien en te begrijpen dan wanneer we telkens slechts één instrumentarium – óf gender óf etniciteit – in stelling brengen.

De cartografie waarin ik u mee wil nemen erkent niet op voorhand grenzen die binnen traditionele wetenschapsbeoefening in ere wor-

den gehouden. De route is interdisciplinair, maar voorzien van feministische en postkoloniale bewegwijzering. Het aanbrengen van grenzen - tussen verschillende disciplines, tussen objectiviteit en subjectiviteit, tussen “hoge” en “lage” cultuur, tussen theorie en praxis, tussen theorie en verhalen-spreekwoorden-raadsels, tussen wetenschap en spiritualiteit - werd een wezenlijk kenmerk van de wetenschap, die zich vanaf het eind van de Middeleeuwen in Europa ontwikkelde en accelereerde met de periode van de West Europese expansie. De processen van betekenisgeving, die centraal staan in mijn leeropdracht, spelen een belangrijke rol in het trekken van grenzen en het tot stand brengen van uitsluiting in de samenleving en binnen de wetenschap.

II. Aanvliegroutes of vormen van kennisproductie.

In 1981 gaf ik aan mijn doctoraalscriptie antropologie, over matrifocaliteit in het Caraïbisch gebied, een motto mee, dat aan Die Dreigroschenoper van Bertold Brecht ontleend was:

*Denn die einen sind im Dunklen,
Und die andern sind im Licht.
Und man siehet die im Lichte
Die im Dunklen sieht man nicht.*

Al zijn de termen veranderd en is het analytisch instrumentarium complexer geworden, kwesties van (on-)zichtbaarheid, wie de macht heeft om zijn/ haar stem te laten horen, welke kennis in de academie en in de samenleving als geheel dominant is en welke kennis onderdrukt, welke vragen de moeite waard gevonden worden om onderzocht te worden en welke niet, houden me reeds enkele decennia bezig. Dit zijn epistemologische kwesties en om inzicht te krijgen in wetenschap als sociale productie, als niet-neutraal en niet-onschuldig maar verbonden met macht, is het nuttig om eerst naar de genealogie van de Westerse wetenschap te kijken en naar de opkomst en vormgeving van noties over sexueel en raciaal verschil. De vraag waarom sommige vormen van kennis macht, geloofwaardigheid en grote invloed krijgen en andere niet fascineert mij. Daarom zet ik een andere vorm van kennisproductie, over Suriname, tegenover weten-

schap. Daarbij gaat het om verhalen die mijn opa aan ons, zijn kleinkinderen, vertelde, een vorm van onderdrukte kennis, die weinig status heeft en die zijn weg naar het officiële kennissysteem zelden weet te vinden.

Westerse wetenschap draagt nog steeds het aura van producent van neutrale informatie, die objectief beschrijft hoe de wereld in elkaar steekt. Kritische wetenschappers uit verschillende disciplines hebben inmiddels aangetoond dat wetenschap geen neutrale, objectieve, universele kennis voortbrengt, maar de vingerafdrukken draagt van opvattingen van machtige groepen in de samenleving waaruit zij voortkomt. Al in 1936 zei Karl Mannheim, de epistemoloog die de notie van “perspectivistische kennis” formuleerde: “Als men de oorsprong en [...] de verspreiding van een bepaald denkmodel, in detail [...] zou traceren, dan zou men de affiniteit van dat model met de sociale positie van bepaalde groepen en hun manier om de wereld te interpreteren ontdekken”¹². Dit kennissociologische inzicht kan met vrucht van toepassing gebracht worden op de preoccupaties van wetenschap in eerdere perioden, maar ook op de huidige manier waarop gender en etniciteit ingezet worden.

Maatschappelijke opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid, maar ook ideeën over “raciaal” en/of etnisch verschil werken tegelijkertijd door in wetenschap. Maar, zoals gezegd, worden die opvattingen in verschillende vakgebieden bestudeerd. Er bestaat een feministische traditie van onderzoek naar de historische connecties tussen mannelijke dominantie, wetenschappelijke ideologie en de ontwikkeling van Westerse wetenschappen¹³. Dat onderzoek heeft belangrijke inzichten opgeleverd. Een voorbeeld van het doorwerken van gender in de biologie, dat mij vanwege mijn wortels in de antropologie zeer aanspreekt en als een *eye-opener* fungeerde, is Fedigans studie van primaten. Zij laat zien dat het gegeven dat ethologen uit een specifieke groep -witte mannen, voornamelijk uit de middenklasse- gerecruteerd werden grote gevolgen heeft gehad voor de verklaringsmodellen waarmee zij zich toerusten. In de jaren vijftig vond er in de studie van primaten een belangrijke ontwikkeling plaats. Als prototype voor de menselijke voorouder werd gekozen voor de groep savanne-baboons, een groep zeer agressieve primaten, waarin

de mannetjes de boventoon voeren. Andere, minder agressieve en patriarchale primatensoorten, zoals de bonobo's, werden buiten beschouwing gelaten. Aldus ontstond een bevooroordeeld begrip van de oorsprong van de menselijke soort, waarin de dominantie van mannen de kern uitmaakte als een vanzelfsprekend, in de natuur geworteld gegeven. Het geijkte beeld van mannelijke agressie en vrouwelijke passiviteit kon pas worden doorbroken toen vrouwelijke biologen en antropologen zich met de studie van primategedrag bezig gingen houden en andere soorten in het onderzoek betrokken¹⁴. Veel van dat onderzoek is "kleurenblind", d.w.z. het herhaalt de beweging die ik eerder beschreef: als gender het centrale object van studie is, houden we "ras"/ etniciteit er zoveel mogelijk buiten.

Daarnaast bestaat er een ander onderzoeksterrein, Post-koloniale Studies, dat bestudeert op welke manieren opvattingen met betrekking tot "ras"/ etniciteit hun weg in de wetenschap hebben weten te vinden. De epistemologe Sandra Harding laat overtuigend zien dat Westerse wetenschappen tot ontwikkeling zijn gekomen door kolonialisme en imperialisme en dat de expansie diepe sporen heeft getrokken in de configuratie van de Europese cultuur en wetenschap in de negentiende en twintigste eeuw¹⁵. Of het om wiskunde gaat, om sociale of om literatuurwetenschappen, de "beslissende, politieke horizon van de moderne Westerse cultuur is het Imperialisme geweest", zo stelt Edward Said. De Europese expansie stelde eisen aan een betere cartografie, astronomie, oceanografie, scheepsbouwkunde, geologie en mijnbouwkunde, aan een beter begrip van planten, dieren, ziekten en van mensen uit andere delen van de wereld en maakte ook allerlei soorten kennis over de sociale en natuurlijke wereld noodzakelijk¹⁶. Wetenschappen als de geografie en de antropologie hielpen mee om de zich expanderende wereld begrijpelijker en beheersbaarder te maken. Het in kaart brengen van natuurlijke omgevingen met hun hulpbronnen en de zeden en gewoonten van inheemse bevolkingen vormde het hart van imperialistische en wetenschappelijke activiteit. Dit type onderzoek lijdt vaak weer aan genderblindheid.

Een intersectionele benadering maakt het mogelijk te zien dat er parallellen zijn in de manieren waarop witte vrouwen en gekleurde

volkeren door de wetenschap geconstrueerd en gepositioneerd zijn. De nieuwe kennis, met zijn nadruk op rationaliteit, schoof alle andere soorten kennis, of dat ging om de kennis van vroedvrouwen en “heksen” in Europa of de kennissystemen van niet-westerse volken, als magisch, bijgelovig en onwetenschappelijk terzijde, nadat eerst bruikbare onderdelen eruit gefilterd waren¹⁷. Er zijn nog andere parallellen en overlappingsen. De overmatige belangstelling voor het meten van de lichamen van witte vrouwen – schedels, bekkens, genitalieën en achterwerken – vindt haar pendant in soortgelijke preoccupaties met betrekking tot verschillende “rassen”.

Wetenschap wordt, met andere woorden, geproduceerd door mensen, die niet neutraal en objectief zijn; ze zijn geïnvesteerd in wat ze doen en de vragen en problemen die ze opwerpen worden gefilterd door de cultuur waaruit ze voortkomen. In *Race and the Education of Desire* verbaast de Amerikaanse antropologe Ann Laura Stoler zich erover hoe opmerkelijk de onderverdeling van de Nederlandse historiografie is¹⁸. De “vaderlandse” geschiedenis en de koloniale geschiedenis bevinden zich in twee tamelijk volledig van elkaar afgesloten circuits, twee *communities of knowledge*, waardoor Nederlandse historici vragen betreffende de relatie tussen burgerlijke projecten en imperialistische activiteiten niet gesteld hebben, die wel voor het Duitse, het Amerikaanse, Britse en het Franse kolonialisme gesteld zijn¹⁹. Stond Indië centraal in de constructie van een negentiende eeuwse Nederlandse burgerlijke cultuur? De Eurocentrische scheiding in en binnen wetenschapsgebieden maakte het mogelijk dat bepaalde vragen wel en andere niet gesteld en dus ook niet beantwoord konden worden. De stilzwijgende vooronderstelling achter deze Eurocentrische opdeling van de discipline geschiedenis is gebaseerd op impliciete ideeën omtrent “ras”/ etniciteit. Dat wat zich in Nederland afspeelde zou in die visie eigenstandig en autonoom zijn, door zichzelf in gang gezet en niets met de koloniën te maken hebben. Ondanks de academische voorzorgen doken de koloniën voortdurend en onweerstaanbaar op in de koloniale verbeelding, in de letteren, in de kunst, in de populaire cultuur, op de wereldtentoonstellingen waar het publiek zich kon vergapen aan koloniale wilden en zich al doende kon voegen in het beeld van

Homo Europaeus. Want zowel ten opzichte van de kennis die over Indië geproduceerd werd als ten opzichte van de kennis over Suriname en de Antillen, geldt dat die kennissystemen doortrokken waren van de constructie van een krachtig verschil tussen “wij” en “zij”: binaire opposities tussen het vertrouwde (Europa, het Westen, “wij”) en het vreemde (De Oost en De West, “zij”) waren cruciaal voor Europese zelfconcepties. Als gekoloniseerden irrationeel waren, waren Europeanen rationeel. Als “wij” de beschaving zelve waren, met onze sexuele verlangens onder controle en met een dominante ethiek van hard werken, waren “zij” barbaars, sensueel en lui. Als Europa dynamisch en in ontwikkeling was, de vooruitgang tegemoet, waren hun samenlevingen statisch; opdat Europa de normatieve mannelijke positie kon bezetten, waren “zij” vrouwelijk of excessief mannelijk²⁰.

Een gevolg van de opdeling van de geschiedenis in vaderlandse en koloniale geschiedenis, die nog steeds doorwerkt, is dat leerlingen en studenten op school en universiteit vrijwel niets leren over Nederland als koloniale natie. Mijn eerste kennis over slavernij, deed ik op bij mijn opa.

Vignet 1. “Er tin tin.....”.

“Er tin tin.....”. “Er was eens .....”. Zo begon mijn opa, mijn moeders vader, altijd zijn verhalen en dan was het tijd voor ons, zijn kleinkinderen, om onze oren te spitsen. Mijn opa was een donkere Afro-Surinaamse arbeider, een timmerman, die voor de Surinam Aluminum Company in het bedrijfsstadje Moengo had gewerkt. Hij had een stukje grond op een plantage in de buurt van Groningen, in het district Saramacca, en verbouwde daar cacao, bananen en citrusvruchten voor de markt in Paramaribo, om zijn inkomen aan te vullen. Geen van zijn activiteiten stelden hem in staat om zijn gezin op een redelijke manier te kunnen onderhouden en zijn pensioen schoot ook tekort. Hij en mijn oma kwamen bij ons in Nijmegen wonen, toen ik 9 jaar was.

Mijn opa’s verhalen gingen - achteraf bezien - vaak over onrecht, over de verfoeilijkheid van de slavernij, de wreedheden die meesters en meesteressen tegen slavinnen en slaven begingen en hoe

een rechtvaardig leven eruit zou moeten zien. Van hem hoorde ik voor het eerst het verhaal van Susanna du Plessis, de wrede meesteres die de borsten van een slavin liet afsnijden omdat du Plessis' echtgenoot teveel belangstelling voor de slavin had. Opa had weinig formele opleiding gehad, maar was -misschien juist daardoor- een bron van orale wijsheid. Als wij uit school kwamen, renden we naar huis, waar hij op ons zat te wachten, op zijn gitaar tokkelend. In tegenstelling tot onze ouders, die als modelmigranten vonden dat we uitsluitend Nederlands moesten spreken en ons zo snel mogelijk voor het brevet "aangepast" moesten aanmelden, leerde hij ons Surinaamse woorden en liedjes - fà yu kan tak' mi no moi?²¹ Mijn opa vertelde verhalen, die ik later - toen hij al lang dood was en ik culturele antropologie studeerde - met een bitterzoete steek van herkenning weer zou tegen komen in geschiedenisboeken, bv. over "de oproerkraaiers" Kodyo, Mentor en Present die Paramaribo in 1821 in brand hadden gestoken. Opa sprak over hen als mannen die respect verdienden, omdat ze weigerden in slavernij te leven.

Ik prijs me gelukkig dat ik een opa had, die mij zijn gesitueerde kennis over de Surinaamse geschiedenis vertelde en dat mijn eerste imprint was dat slaven respect verdienden, als vrijheidsstrijders, als mensen die onder onmenselijke omstandigheden overleefd hadden. De narratieven van mijn opa zijn een belangrijke bron van kennis, die gemakkelijk verloren kan gaan en voor een groot deel al verloren is gegaan. Hij maakte mij al vroeg duidelijk dat er verschillende verhalen over de geschiedenis circuleren, die niet dezelfde status hebben. Tegenover het zwijgen van het officiële kennissysteem over dit deel van mijn geschiedenis, stonden opa's verhalen die subjectiviteit toekenden aan slaven en de mogelijkheid om weerstand te bieden, in opstand te komen en er een eigen waardensysteem op na te houden. De standpunten van de onderdrukten zijn ook geen "onschuldige" posities, maar ze zijn, aldus Donna Haraway, wel te prefereren omdat ze "de belofte inhouden van meer adequate, consequente, objectieve en transformerende verklaringen over de wereld"²².

Het zou niet van de toevallige aanwezigheid van een verhalen vertellende opa af moet hangen of alle kinderen kennis kunnen nemen van verschillende visies op de Nederlandse geschiedenis²³.

III. Kruispunten: gender en etniciteit.

Ik wil nu de genealogie, de localisering en de inhoud van de studie van gender en etniciteit binnen de disciplines Vrouwenstudies en Etnische Studies nader bekijken en de disciplines zelf vanuit een intersectioneel perspectief benaderen.

De aanwezigheid van deze relatief nieuwe disciplines binnen de Nederlandse academie zijn een indirect gevolg van de massabewegingen die vanaf het eind van de vijftiger jaren de V.S. op zijn grondvesten deed schudden. Geïnspireerd door de dekolonisatie van voormalige koloniën in Afrika, ontstonden in de V.S. zwarte nationalistische bewegingen, de American Indian beweging, de vrouwenbeweging, de homo- en lesbische beweging, de studenten- en anti-oorlogsbeweging. Ook toen was er al sprake van globalisering van culturele invloeden en Nederland heeft zijn eigen configuratie van linkse bewegingen gehad, waarbij de lokale inkleuring de kerk, de autoriteiten en het koningshuis op de korrel nam. Een ander belangrijk verschil met de V.S. is dat de zwarte nationalistische beweging, het invloedrijke model voor alle bewegingen in de V.S., hier - alleen al door de differentiële positionering van mensen uit de (ex-) koloniën en hun relatief geringe aantallen - minder sterk was en de vorm heeft aangenomen van een anti-koloniale beweging, waarin witte en gekleurde Nederlanders samenwerkten. De Anti-Apartheidsbeweging, de anti-racismebeweging en verschillende solidariteitsbewegingen met Derde Wereld landen zijn in Nederland altijd coproducties van witte en zwarte Nederlanders geweest²⁴. De Nederlandse zmv-vrouwenbeweging wortelt aan de ene kant in de zwarte anti-koloniale en linkse beweging, en iets later in de bewegingen van arbeidsmigranten, en aan de andere kant in de witte feministische beweging²⁵. Deze complexe situering is kenmerkend voor de positie van zmv-vrouwen; ze hebben deel aan ervaringen van beide categorieën. Met zwarte en migrantenmannen delen ze ervaringen van racisme; met witte vrouwen hebben ze ervaringen van

seksisme gemeen, maar in geen van beide ‘partijlijnen’ wordt de complexiteit van hun situatie verdisconteerd. De verschillende bewegingen (ook de Homo- en Lesbische Beweging) hebben hun oppositionele kennis mee de academie ingenomen. De nieuwe disciplines hebben de keuze gemaakt in de eerste plaats een interventie in de wetenschap te willen zijn, waarbij de band met de maatschappelijke bewegingen waaruit ze voortgekomen waren in meer of mindere mate losgemaakt is.

Vrouwenstudies en Etnische Studies zijn op verschillende plaatsen in de academie gelocaliseerd en hebben ieder een eigen “object”, waarin ze verschil ordenen, construeren, betwisten en/ of ontkennen²⁶.

Vrouwenstudies bedient zich centraal van een *gender*perspectief. Gender is het persoonlijke, symbolische en maatschappelijke systeem waarin betekenis gegeven wordt aan de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen. In de Nederlandse vrouwenbeweging en in haar academische arm, Vrouwenstudies, is er, net als in andere landen, een convergentie tussen de manier waarop gender - afzonderlijk, in isolatie - als een primaire categorie van analyse ontstond en de sociale, demografische en klasse compositie van degenen die aan de wieg van die ontwikkelingen stonden.

Inmiddels heeft het inzicht veld gewonnen dat gender geen monolithische categorie is, die voor alle vrouwen op dezelfde manier werkzaam is. Philomena Essed was de eerste Nederlandse vrouw, die dit punt voor vrouwen van kleur aan de orde stelde²⁷. Te vaak nog wordt dit inzicht uitgewerkt in de vorm aan van een obligate mantra: dat er verschillen zijn tussen vrouwen op grond van klasse, etniciteit en seksualiteit; te weinig wordt dat uitgewerkt in intersectioneel denken, waarbij gender altijd al van een klasse- en etnische betekenis voorzien is.

Wanneer we Vrouwenstudies vanuit een intersectioneel perspectief bekijken, d.w.z. de “andere vraag stellen” wat Vrouwenstudies met etniciteit te maken heeft, dan zien we dat aan de organisatie van de wetenschappelijke aandacht voor vrouwen “ras”/ etniciteit ten grondslag ligt. Drie verschillende deel terreinen houden zich met vrouwen bezig, waarbij de vrouwen ingedeeld worden naar “ras”/

eticiteit. In Vrouwenstudies was het impliciete object van studie lange tijd witte vrouwen; in Etnische Studies houdt een enkeling zich met zwarte en migrantenvrouwen bezig, d.w.z. het impliciete onderzoeksobject zijn zwarte en migrantenmannen. In Vrouw en Ontwikkelingsstudies gaat het over Derde Wereld vrouwen. De discipline vrouwenstudies illustreert zelf de verborgen, maar zeer structurerende werking van “ras”/ etniciteit in de Nederlandse academie.

Etniciteit staat centraal in andere disciplines, bijvoorbeeld in Etnische Studies, in (stromingen binnen) Migratiestudies, in de antropologie. In toenemende mate, door de zichtbare etnische pluralisering van de samenleving, moeten ook andere disciplines zich tot etniciteit gaan verhouden, maar erg van harte gaat dat niet: in de medische wetenschappen wordt bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de samenhang tussen algehele gezondheidssituatie en etniciteit en specifieke ziektebeelden, zoals hypertensie en suikerziekte, en etniciteit. Wil men niet, zoals mijn collega, hoogleraar Interculturele Psychologie, David Ingleby zegt, in de vijftiger jaren blijven vertoeven en studenten opleiden voor een samenleving die in feite niet meer bestaat²⁸, dan is er ook veel werk aan de winkel in de psychologie, de psychiatrie, het maatschappelijk werk, de onderwijskunde, de economie en de bouwkunde, waar zich de structurerende werking van etniciteit opdringt.

Etniciteit is volgens de bekende definitie van Stuart Hall een verzamelnaam voor “al die vormen van gehechtheid, die aan het individu het besef geven van een plaats en een positie in de wereld, in relatie tot een bepaalde gemeenschap, plaats, streek, taal, godsdienst of cultuur”. Het vraagstuk van etniciteit herinnert ons eraan, zo vervolgt Hall, dat iedereen ergens vandaan komt -al was het maar een imaginaire gemeenschap- en behoefte heeft aan identificatie en het gevoel ergens bij te horen. Onder deze definitie, is het niet gemakkelijk in te zien waarom we er in Nederland in volharden om etniciteit alleen van toepassing te verklaren op Etnische Anderen, op “hen”, op degenen die van elders afkomstig zijn, op degenen die een kleur hebben en niet op de dominante etnische positionering, witheid. De machtigste etnische positionering vormt nauwelijks onderwerp van onderzoek²⁹. Onder mijn leeropdracht valt ook de studie van witheid, van-

zelfsprekend niet als een homogene entiteit, maar als een conglomeraat van verschillende betekenissen, die tot stand komen in interactie met gender, klasse en seksualiteit. De vraag die mij hier bezighoudt is: wat zijn de betekenissen van witheid in verschillende perioden, in verschillende configuraties in Nederland?

In Westerse maatschappijen neemt witheid de positie aan van “gewoonheid”, van “neutraliteit”, van niet-tot- een bepaald “ras” of etniciteit behorend, gewoon als het menselijk “ras”. Witheid kan echter bestudeerd worden, ten eerste als een locatie van structureel voordeel, van “raciaal” of etnisch privilege; ten tweede als een “standpunt”, als een plaats van waaruit witte mensen naar zichzelf kijken, naar anderen en naar de samenleving; ten derde, refereert witheid aan een set culturele praktijken, die meestal ongemarkeerd zijn en onbenoemd³⁰.

De studie van witheid is geen onderwerp waar Nederland in grote getale warm voor loopt. Ik zie, als ik voordrachten houd, de weerzin tegen het onderwerp; een glazige blik of een scherm dat neerrolt over de ogen. Ook die weerzin en wat die zegt over een dominant wit zelfbeeld intrigeert mij. In Nederland heeft “ras” sinds de tweede wereldoorlog toch geen betekenis, anders dan als aanduiding van aardappel- en diersoorten, zo luidt immers het dominante vertoog. “Ras”/ etniciteit vormt echter een fundamentele, maar onzichtbare en vrijwel onbespreekbare organisator van het leven in Nederland, zodanig zelfs dat de organisatie van onze kennis, van disciplines in de academie, en van ons dagelijks leven via lijnen van “ras”/etniciteit verloopt³¹.

Wanneer we Etnische Studies vanuit een intersectioneel perspectief bekijken en “de andere vraag stellen”: wat heeft Etnische Studies met gender te maken, dan zien we dat mannelijkheid genormaliseerd en genaturaliseerd wordt.

De bestudering van gender en etniciteit in Nederland is, kortom, niet gelijkmatig en niet symmetrisch. De bestudering van gender heeft in meer disciplines ingang gevonden dan de bestudering van etniciteit. Er is ook sprake van asymmetrie: waar onder gender nu algemeen – in ieder geval in theorie – constructies van vrouwelijkheid én van mannelijkheid verstaan wordt, is er een *common sense* en academische overeenstemming dat etniciteit alleen van toepassing is op “hen”, op

“allochtonen”, op mensen met een andere huidskleur en/ of cultuur. Het uitwissen van witheid als etnische positie betekent een krachtige normalisering en naturalisering van die positie en houdt een massieve blinde vlek in stand voor de structurerende werking van “ras”/etniciteit in de Nederlandse samenleving. Er is een opmerkelijke tegenstelling tussen de - in verhouding tot het inwonertal - aanzienlijke Nederlandse aanwezigheid in de wereld vanaf de zestiende eeuw en de binnenlandse uitwissing van die Imperialistische rol, die gebaseerd was op superioriteit ten opzichte van gekleurde volken³². Die uitwissing laat zich gelden in het Nederlandse onderwijs, in zelfbeelden en zelfrepresentaties, en in hedendaagse discussies over de multiculturele samenleving. Deze tegenstelling doordrenkt de Nederlandse cultuur en verdient onderzoek, niet alleen waarom dat zo is, maar ook voor de implicaties daarvan in het hier en nú.

Vignet 2. Bent U hoogleraar omdat u goed bent of omdat u zwart bent?

Onlangs kwam een zwarte, mannelijke collega, Prof. Jonathan Jansen, dekaan van de Pedagogische Faculteit van de Universiteit van Pretoria, naar de Universiteit Utrecht om een inleiding te houden over de transformaties in het onderwijssysteem, na de afschaffing van de Apartheid³³. Tijdens een bezoek dat hij aflegde bij een collega aan een onderwijsinstituut, vroeg deze zonder blikken of blozen: “Bent u echt dekaan van de pedagogische faculteit? Bent u dat omdat u zo goed bent of omdat u zwart bent?”

Toen Prof. Jansen dit voorval tijdens het congres aan een groepje voornamelijk witte omstanders vertelde, golfde er een zucht van ontzetting en ongeloof door de kring. Maar ik was niet zó verbaasd, want sinds ik tot hoogleraar benoemd ben, is dat ook de meest constante vraag die ik in interviews voorgelegd krijg: “Is uw benoeming nu een echte benoeming of een politiek correcte? Bent u niet gewoon een excuus-Truus”?

Na aanvankelijke woede, ben ik steeds meer in de vraag geïnteresseerd geraakt als een zelfreflexieve. Het landschap, dat onder de vraag verborgen ligt en wat dat ons vertelt over een dominant

Nederlands zelfbeeld en de im- of expliciete manier waarop witheid daarin verknoopt is, bevindt zich in het hart van mijn leeropdracht. Het is een complexe configuratie, want, ten eerste, is daar de stijl van interviewen of vragen stellen, die zichzelf als modern, vlot en sexy afficheert, heilige huisjes omvertrekkend: “ik durf te zeggen waar het op staat” en “ik laat me aan politieke correctheid niets gelegen liggen”. Er zou sprake kunnen zijn van een Nederlandse habitus. In antropologische studies van buitenstaanders over Nederland wordt immers sinds de achttiende eeuw keer op keer bothed, lomphed en onbehouwenheid als kenmerk van de inwoners genoemd³⁴. Maar er is meer aan de hand.

Zwart zijn en geleerd zijn, kunnen niet samen gedacht worden, ze sluiten elkaar kennelijk uit, voor beide genders. Dat wil niet zeggen dat genderverschil wordt uitgewist; het is aannemelijk dat een zwarte man als wetenschapper toch meer krediet heeft. Slechts onderzoek kan daar uitsluitsel over geven. Zwart zijn is geassocieerd met ongeletterdheid, domheid, een “natuurlijke” plaats aan de onderkant van de maatschappelijke ladder bezetten³⁵. Er is een lange wetenschappelijke traditie, zoals o.a. het werk van Hegel en Kant illustreert, dat die natuurlijke ordening steeds weer oproept, verdedigt en creëert; die beelden circuleren volop, ze omringen ons, we –zowel wit als zwart– worden er als superieur en inferieur door in het leven geroepen. Representaties van “ras”, zoals die in de negentiende eeuw gemeengoed waren, zijn ook in delen van de academie, dat heilige der heilige van objectieve kennis, en in de journalistiek niet onttakeld. Dat is ontzuenderend en leidt tot zuchten van ongelooft en ontzetting.

IV. Vluchtschema

Concentratie op telkens één set van processen doet geen recht aan de complexiteit van de werkelijkheid. Gender en etniciteit coconstrueren elkaar, zijn gelijktijdig werkzaam: gender is altijd al van etnische betekenis voorzien en etniciteit is altijd al gegenderd. Slechts een samengesteld instrumentarium is in staat de complexe vragen, waarvoor wij ons gesteld zien, aan te pakken. Het object van mijn onder-

zoekingen is niet alleen de positioneringen van zwarte, migrante- en vluchtelingenmannen en -vrouwen, maar ook de dominante etnische groep krijgt mijn aandacht. Wat zijn de implicaties van het uitwissen van witheid als een machtige, etnische positie voor het soort onderwijs dat we studenten aanbieden, voor zelfbeelden, voor de samenleving? Welke samenhangen zijn er met de binnenlandse uitwissing van de Nederlandse Imperialistische rol? Belangrijke vragen voor ons als docenten en onderzoekers zijn ook: welke kennis willen we overbrengen aan de volgende generaties, wanneer we ons ervan bewust zijn dat fundamentele noties over kennis door gender en etniciteit gemarkeerd zijn? Welke soort burgers willen we helpen creëren? Wat zijn de vaardigheden die zij nodig zullen hebben in een genderbewuste, multiculturele samenleving? Juist de universiteit zou een veel actievere rol moeten spelen in het reflecteren op de rol en de inhoud van onderwijs in een multiculturele samenleving.

De kennisgemeenschappen, die vanaf het eind van de zestiger jaren de academie binnen zijn gekomen, en medestanders binnen gevestigde disciplines, zouden meer met elkaar in strategisch overleg moeten treden over wat ons bindt en wat ons scheidt. Relatieve marginaliteit hoeft geen machteloosheid te betekenen, maar levert een krachtig epistemologisch uitgangspunt op.

V. Dankwoord.

In de eerste plaats dank ik de directeur, het personeel en het bestuur van het IIAV voor het initiatief om de leerstoel gender en etniciteit in het leven te roepen. Ook de naam van - de inmiddels overleden PR - coördinator van het IIAV- Ansjie Roepman mag hier niet ontbreken. Ik weet dat deze dag haar buitengewoon veel genoeg zou doen. Het is een zaak van lange adem geweest; het heeft vijf jaar geduurd voor de leerstoel gerealiseerd werd en al die tijd heeft onze gemeenschappelijke visie op het belang van de leerstoel ons op de been gehouden. Ik hoop de naam van het IIAV op positieve wijze in de wereld uit te dragen en dat we samen mooie projecten neer zullen zetten, om de wetenschappelijke poot van het IIAV mede gestalte te geven.

In dezelfde adem dank ik mijn collega's bij de Leerstoelgroep Vrouwenstudies Letteren van de Universiteit Utrecht: Rosi Braidotti, Berteke Waaldijk, Rosemarie Buikema en Kathy Davis omdat zij de verwezenlijking van de leerstoel vanaf het begin van harte hebben ondersteund. Daarnaast bedank ik jullie voor de vastbeslotenheid waarmee iedereen, in de drukte van alledag, gestalte probeert te geven aan een multiculturele vorm van Vrouwenstudies. Ook de postdocs, AIO's, studenten en het ondersteunend personeel van Vrouwenstudies dank ik voor de prettige manier waarop we samenwerken.

Het initiatief voor het Expertisecentrum GEM is in 1997 genomen door Trudy Blokdijk, toen verbonden aan het Ministerie van OCW, en de directeur en de coördinator van het eerste uur: Rosi Braidotti en Véronique Schutgens. In 1999 ben ik directeur geworden met Marjolein Verboom als coördinator. Het is ons allen (oud-)medewerkers, met geringe middelen, gelukt om GEM op de kaart te zetten, in een druk bevolkt onderwijsondersteuningsveld, en dat is vooral te danken aan jullie gedrevenheid, passie en door de kwaliteit van de producten, die we afleveren. Ik bedank jullie daarvoor en hoop in de toekomst met jullie allen in contact te blijven en van jullie te blijven leren.

Ik bedank mijn collega professor Maaïke Meijer, directeur van het centrum voor Gender en Diversiteit aan de Universiteit van Maastricht, omdat zij mij in 1994 uitnodigde een gastcollege bij Vrouwenstudies in Utrecht te geven over gender en etniciteit. Sindsdien ben ik niet meer weggegaan.

Mijn studenten en de AIO's die ik mag begeleiden, dank ik voor jullie kritische houding, voor het genoeg dat jullie me laten smaken om intersectioneel denken van toepassing te brengen op nieuwe gebieden: zoals de chansons van Serge Gainsbourg, de berichtgeving in de media over de Kongo, een analyse van romans over "dubbelbloedigheid", over biculturaliteit, over nonnen en genezeressen op Guadeloupe.

Ik bedank het bestuur van het Onderwijsinstituut Media en Re-/Presentatie, waar Vrouwenstudies onder valt; het Onderzoeksinstituut OGC, waaronder GEM ressorteert, en met name Joost Dankers voor zijn nooit-aflatende adviezen voor GEM. Ik dank het bestuur en personeel van de faculteit der Letteren.

In het bijzonder bedank ik de voorzitter van mijn promotiecommissie op UCLA, professor Claudia Mitchell - Kernan, bij wie ik in 1987 op het Centrum voor Afrikaans-Amerikaanse Studies ging werken en studeren en zonder wie ik hier vandaag niet zou staan.

Ik bedank mijn partner Maggy, mijn familie en vriendinnen, omdat ze mij koesteren en aanmoedigen het werk te doen dat ik doe. Ik roep mijn overleden moeder en mijn oudste broer Herman aan mijn pad te blijven verlichten, -de doornen te verwijderen, zoals dat zo mooi in lobi singi, Surinaamse liefdesliederen, gezongen wordt. Hun afwezigheid vandaag - nestenbouwers par excellence toen mijn familie in Nederland aankwam- weegt zwaar, maar ik weet dat er meer manieren zijn om aanwezig te zijn.

Geachte aanwezigen, nu is het tijd voor een borrel. Ik heb gezegd.

Curriculum vitae:

Gloria Wekker (1950) studeerde Culturele Antropologie aan de Universiteit van Amsterdam, met als bijvakken Caraïbistiek, Vrouwenstudies en Klinische Psychologie. Tussen 1981 en 1987 werkte zij als ambtenaar minderhedenbeleid voor het toenmalige Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) en de Gemeente Amsterdam. In 1987 begon zij met steun van een Fullbrightbeurs aan het PhD - programma in de Sociale en Culturele Antropologie aan the University of California at Los Angeles (UCLA). In 1992 promoveerde zij op een proefschrift I am a gold Coin, I pass through all Hands, but I do not lose my Value: The Construction of Selves, Gender and Sexualities in a female, working-class, Afro-Surinamese Setting. Een bewerking van het proefschrift kwam in het Nederlands uit als Ik ben een gouden munt (Amsterdam: Vita, 1994).

Zij doceerde Vrouwenstudies aan Oberlin College, Oberlin, Ohio en is sinds 1994 verbonden aan de Leerstoelgroep Vrouwenstudies Letteren van de Universiteit Utrecht.

Sinds 1999 is Wekker directeur van het Expertisecentrum GEM, - gender, etniciteit en multiculturaliteit in het (hoger) onderwijs -, aan dezelfde universiteit. Zij publiceerde op een groot aantal terreinen, o.a. over constructies van subjectiviteit en seksualiteit van vrouwen in de Zwarte Diaspora; over interetnische romantische relaties in Nederland, over kennissystemen - in de academie, in de gezondheidszorg - in de Nederlandse multiculturele samenleving en over de geschiedenis van de Nederlandse zwarte, migranten - en vluchtelingen vrouwenbeweging. Ook publiceerde zij poëzie en proza.

Wekker is redactieraadslid van verschillende (internationale) tijdschriften. Ook is zij lid van de Expertcommissie Sekse en Etniciteit van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Zij bezet de IIAV-leerstoel gender en etniciteit voor een periode van vijf jaar, vanaf September 2001.

Noten

Ik bedank Isabel Hoving, Rosemarie Buikema, Janneke van Mens-Verhulst, Gert Hekma, Maayke Botman en Andrée Douglas voor hun commentaar op een eerste versie van deze oratie.

- 1 Geciteerd in Shohat, E. ed. Talking Visions, Multicultural Feminism in a Transnational Age. New Museum of Contemporary Art. New York: MIT Press, Cambridge, Mass, 1998: 4. Mohanty tekent aan dat we dit motto niet kritiekloos kunnen aanvaarden. Er moet strijd geleverd worden om onze ervaringen zo te interpreteren dat we weten waartegen of hoe we ons moeten verzetten.
- 2 Mbiti, John. African Religions and Philosophy. London: Heinemann, 1969.
- 3 Lorde, Audre. 'Portrait'. In: The Black Unicorn, Poems by Audre Lorde. New York: W.W. Norton. 1978: 51.
- 4 R. Braidotti, Theories of gender, or: 'Language is a Virus'. Openingscollege 1991. Faculteit der Letteren, Univ. Utrecht, 1991. Brouns, M. en H. Harbers, Kwaliteit in Meervoud: reflecties op kwaliteiten van Vrouwenstudies in Nederland. 's Gravenhage: Vuga, 1994.
- 5 Wekker, G. en H. Lutz, Een hoogvlakte met koude winden. De geschiedenis van het gender - en etniciteitsdenken in Nederland. In: Botman, M., N. Jouwe en G. Wekker, red. Caleidoscopische Visies. De zwarte, migranten- en vluchtelingen Vrouwenbeweging in Nederland. Amsterdam: KIT, 2001.
- 6 De term intersectionele theorie is afkomstig van de Noord Amerikaanse juriste Kimberlé Crenshaw, in: 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A black feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics'. The University of Chicago Legal Forum, 1989, pp. 139-167. Andere belangrijke teksten met betrekking tot intersectionaliteit zijn: M. Jacqui Alexander and Chandra Talpade Mohanty eds., Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures. London: Routledge, 1997. V. Smith. Not just Race, not just Gender. Black feminist readings. London: Routledge, 1998. Ella Shohat, ed. , zie noot 1. Inderpal Grewal and Caren Kaplan, An Introduction to Women's Studies. Gender in a Transnational World. New York: McGraw - Hill Higher Education, 2002.
- 7 Cf. Philomena Essed, Ethnicity and Diversity in Dutch Academia. In: Social Identities, Vol. 5, Nr. 2, 1999.
- 8 Voor de ervaringen van zmv-studenten in het hoger onderwijs, zie o.a. Essed, Alledaags Racisme, Amsterdam: Feministische Uitgeverij Sara, 1984; Essed, 1999 (zie noot 7); Redmond, R. en S. Makhloufi, De Inhaalrace... Tien Portretten van zwarte, migranten- en vluchtelingenstudenten in het hoger onderwijs. Utrecht: Netwerk - ZMV, 1997.
- 9 Er zijn inmiddels verschillende publicaties waarin gender en etniciteit met elkaar in verband gebracht worden, zie bv. Aerts, M. en S. Saharso, 'Sekse als etniciteit. Een beschouwing over collectieve identiteit en sociale ongelijkheid'. In: Tijdschrift voor Vrouwenstudies, jrg. 15, no 1, 1994. Het special issue van Thamyris, Mythmaking from past to present, Overcoming Boundaries: Ethnicity, Gender and Sexuality. Gert Hekma and Isabel Hoving eds. Vol. 7, nos 1 & 2, Summer 2000.

- Gaan en Staan. Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis 21. Amsterdam: Stichting Beheer IISG, 2001. Geertje Mak, Verschil als uitgangspunt. Een inbreng van Vrouwenstudies op het terrein van (lokale) migratiegeschiedenis. Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, zesentwintigste jrg., 2000, nr. 4.
- 10 Cf. Carty, Linda, Black Women in Academia: A Statement from the Periphery. In: Bannerji, H. e.a. eds. Unsettling Relations. The University as a Site of feminist Struggles. Boston: South End Press, 1991.
- 11 Mijn leeropdracht vertoont verwantschap met die van professor Frances Gouda aan de Universiteit van Amsterdam. Zie: What's to be done with Gender and Post-Colonial Studies (Vossiuspers, UvA, 2001). Zij schetst de academische pogingen om gendervraagstukken en de socio-culturele erfenissen van Europa's koloniale verleden erkend te krijgen als valide analytische categorieën als een 'beweging' (2001: 6).
- 12 Mannheim, K. Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge. New York: Harcourt Brace, 1936. Berger, P. and T. Luckman, The social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Anchor Books, 1967.
- 13 Donna Haraway, Situated Knowledges in Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature, London: Free Association Books, 1991. Harding, S. The Science Question in Feminism. Ithaca/ London: Cornell University Press, 1986. The 'Racial Economy' of Science. Toward a democratic Future. Bloomington/ Indianapolis: Indiana University Press, 1993; Bannerji e.a. 1991, zie noot 10. Bosch, M., I. Hoving en G. Wekker, In het Hart van de Wetenschap. Naar total E-Quality en diversiteit in de universiteit. Den Haag: SDU, 1999.
- 14 Voorbeeld is ontleend aan Schiebinger, L. 'Creating sustainable Science', in Osiris, 12, 1997. Zie ook Bosch, Hoving en Wekker 1999 (zie noot 13).
- 15 Cooper, F. and A. Stoler, Tensions of Empire. Colonial Cultures in a bourgeois World. Los Angeles: Univ. of California Press, 1997; Loomba, A. Colonialism/ Postcolonialism. London/ New York: Routledge, 1998.
- 16 Harding, S. 'Women's Standpoints on Nature: What makes them possible?', in: Kohlstedt, S. and H. Longino, eds. Women, Gender and Science. New directions. Osiris, vol. 12. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- 17 Cf. Inderpal Grewal and Caren Kaplan eds. An Introduction to Women's Studies. Gender in a Transnational World. New York: McGraw Hill, 2002.
- 18 Hoewel daar juist door het werk van feministische historici verandering in begint te komen. Zie bv. Grever, M. en B. Waaldijk, Feministische Openbaarheid. De nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898. Amsterdam: IISG, 1998.
- 19 Ann Laura Stoler, Race and the Education of Desire. Foucault's History of Sexuality and the colonial Order of Things. Durham/ London: Duke Univ. Press, 1995.
- 20 Cf. Pratt, M.L. Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation. London/ New York: Routledge, 1992, Said, E. Orientalism. London and Henley: Routledge and Kegan Paul, 1978. Culture and Imperialism. New York: Vintage, 1994. Loomba 1998 (zie noot 15).
- 21 Vertaling: 'Hoe kan je zeggen dat ik niet mooi ben?'

- 22 Donna Haraway, *Situated Knowledges in Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*, London: Free Association Books, 1991: 191.
- 23 Nu nog steeds is het eerder regel dan uitzondering dat er standaardwerken over de Nederlandse Gouden eeuw verschijnen, die geen aandacht besteden aan de Nederlandse expansie, zoals Simon Schama's *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*. Berkeley/ Los Angeles/ London: University of California Press, 1988. Zie ook: Susan Buck-Morss' artikel 'Hegel and Haiti' in: Hassan, S and I. Dadi eds., *Unpacking Europe*. Towards a critical reading. Rotterdam: Museum Boijmans van Beuningen, 2002.
- 24 De geschiedenis van dit veelkleurige en intersectionele canvas dat Nederland vanaf het eind van de zestiger jaren vormde moet nog geschreven worden. Tot nu toe wordt in de bestaande werken, - in lijn met mijn centrale idee - ofwel de witte vrouwenbeweging als invalshoek gekozen, ofwel de arbeidersstrijd, of de studentenbeweging of de anti-koloniale strijd.
- 25 Pattynama, P. 'Een tekening in zwart en wit', in Brüggmann, M. red. *Vrouwen in Opspraak*. Nijmegen: SUN, 1987. Loewenthal, T. Er ontbreekt altijd een stuk van de Puzzel. Een inclusief Curriculum gewenst. in: Botman, M., N. Jouwe en G. Wekker, red. 2001, Wekker, G. en H. Lutz, Een hoogvlakte met koude Winden. De geschiedenis van het gender - en etniciteitsdenken in Nederland. In: Botman, M., N. Jouwe en G. Wekker, red. 2001 (zie noot 5).
- 26 Rosemarie Buikema en Gloria Wekker. NWO- aanvraag 'De kleur van de liefde'. Interetnische romantische Relaties in Nederland, in het kader van de *Nederlandse Multiculturele en Pluriforme Samenleving*, 1998.
- 27 Essed, P. 'Racisme en Feminisme'. In: *Soc/ Fem teksten 11*, Amsterdam: Sara, 1982.
- 28 David Ingleby. Oratie, UU Psychologie en de multiculturele samenleving: een gemiste aansluiting?, 2000.
- 29 Maar zie I.Hoving's 'Het plezier van de koprol' in Wekker, G. en R. Braidotti, red. *Praten in het Donker*. Multiculturalisme en anti-racisme in feministisch perspectief. Kampen: Kok Agora, 1996.
- 30 Ruth Frankenberg, *The social Construction of Whiteness*. White Women, Race Matters. London: Routledge, 1993: 1.
- 31 Essed, P. Everyday Racism. Reports from women of two cultures. Alameda, Ca.: Hunter House, 1991; Wekker, G. Praten in het Donker. Reflecties op de praktijk van het weten in Nederlandse Vrouwenstudies. In Wekker, G. en R. Braidotti, red. Praten in het Donker, Kampen: Kok Agora, 1996. De belofte van Gender- en Vrouwenstudies. In: Bosch, M., I. Hoving en G. Wekker red. 1999; Lutz, H., A. Phoenix and N. Yuval-Davis eds. *Crossfires*. Nationalism, Racism and Gender in Europe. London: Pluto Press, 1995. Helma Lutz, *The Long Shadows of the Past*. Racisms, Nationalisms, Ethnicisms and Gender in a new Europe. Unpubl. Lecture, 2000.
- 32 Wekker, Gloria, Van monocultuur naar caleidoscoop. De noodzaak van diversiteit in het zorgcurriculum. In : J. van Mens - Verhulst en T. van den Ende red. *Tijdschrift voor Humanistiek*. Het Avontuur van de Diversiteit. Nr. 6, jrg. 2, Juli 2001.

- 33 Jonathan Jansen. The Curriculum from Hell, paper prepared for the Expertisecenter Southern Africa, febr. 2002. Ik refereerde met A Response to the Curriculum from hell, see de GEM website: <http://let.uu.nl/gem>
- 34 Rob van Ginkel. Gespiegeld in de caleidoscoop. Vreemde blikken op Nederlandse eigenaardigheden. In: Notities over Nederlanders. Meppel: Boom, 1997.
- 35 Voor beelden over zwarten in Nederlandse kunst en cultuur, zie o.a. Jan Nederveen Pietsere, Wit over Zwart. Beelden van Afrika en zwarten in de Westerse populaire Cultuur. Amsterdam: KIT, Stichting Cosmic Illusion Productions and Den Haag: NOVIB, 1990. Allison Blakely, Blacks in the Dutch world, the Evolution of Imagery in a modern Society. Bloomington/ Indianapolis: Indiana Univ. Press, 1993. Helder, L. en S. Gravenberch, red. Sinterklaasje, kom maar binnen zonder Knecht. Berchem: EPO, 1998.

De laatste uitgaven in deze reeks zijn:

- C. Vellekoop, *Musica movet affectus* (1994)
W.P. Gerritsen, *De constructie van het geheugen* (1994)
C. van der Voort, *Eén, geen of honderdduizend* (1994)
R. de Groot, *Beheersing en overgave in recente Nederlandse muziekdrama's* (1994)
K.A. Ottenheym, *Timmermansoog en kennersblik* (1995)
C.P. Courtney, *Belle van Zuylen en philosophy* (1995)
Karen A. Shriver, *Document design as rhetorical action* (1995)
Heleen Sancisi-Weerdenburg, *Andromache* (1995)
D.W. Fokkema, *Culturele identiteit en literaire innovatie* (1996)
Peter Vale, *South Africa and Southern Africa* (1996)
H.J. Verkuyl, *De schouders waarop wij staan* (1996)
Wiecher Zwanenburg, *Over Franse taalkunde, geesteswetenschappen en samenleving* (1997)
Peter Hecht, *Over Rembrandt, Manet, en het tweede leven van de kunst* (1997)
William Uricchio, *Media, Simultaneity, Convergence: Culture and Technology in an Age of Intermediality* (1997)
Marjan Schwegman, *De Prima Donna* (1998)
Hans Righart, *Anglophilia Seriosa en andere zenuwaandoeningen* (1998)
Henriëtte de Swart, *Variatie in betekenis* (1998)
Maarten van Rossem, *Het poldermodel in internationale context* (1998)
Duco Hellema, *De handelende staat* (1998)
P.D. 't Hart, *Teneinde het voortwoekeren van allerlei kwalen te voorkomen* (1999)
Bert Hogenkamp, *Ogen en oren tekort?* (1999)
Wim Denslagen, *Nostalgie en modernisme in de monumentenzorg* (1999)
C. Vellekoop, *Met een kaars naar de kerk* (1999)
Dick Schram, *Kracht van lezen* (1999)
Maarten van Buuren, *Vincent van Gogh's navolging van Christus* (2000)
W.P. Gerritsen, *Wat doen de burens?* (2000)
Peter Coopmans, *Het projectieprobleem in de praktijk* (2000)
Anna Everett, *The Revolution will be Digitized: Afrocentricity and the Digital Public Sphere* (2001)
John Groenewegen, *Het economische stelsel van Frankrijk en Nederland; leven als God in de polder?* (2001)
Wijnand Mijnhardt, *Over de moderniteit van de Nederlandse Republiek* (2001)
Gert Rijlaarsdam, *Vreemd talenonderwijs. Over vernieuwing en samenhang, didactiek en onderzoek* (2001)
Emile Wennekes, *'Frisia non cantat', en meer van dat soort malligheden* (2001)
Doris Edel, *Off the mainstream. Aliterature in search of its criteria* (2001)
Norbert Corver, *Taal in zicht* (2001)

Colofon

Copyright: G. Wekker

Vormgeving en druk: Labor Grafimedia BV, Utrecht

Deze oplage is gedrukt in een oplage van 300
genummerde exemplaren, waarvan dit nummer is.

Gezet in de PBembo en gedrukt op 90 grams papier Biotop.

ISBN-90-76912-23-8

Uitgave: Faculteit der Letteren, Universiteit Utrecht, 2002.

Het ontwerp van de reeks waarin deze uitgave verschijnt is
beschermd.